

ČESKOSLOVENSKÉ LUDOVODEMOKRATICKÉ PRÁVO V ROKOCH 1944—1948

Leonard Bianchi — Ján Bakiča

Roky 1974 a 1975 sú tridsiatym výročím počiatkov a rozmachu našej národnej a demokratickej revolúcie: Slovenského národného povstania v auguste 1944 a Povstania českého ľudu v máji 1945. Rok 1975 je okrem toho tridsiatym výročím oslobodenia Československa Sovietskou armádou.

Sú to udalosti, ktoré patria k najsvetlejším a svojim dosahom najvýznamnejším v československých dejinách. Tvoria počiatok celého radu revolučných premien, ktoré v svojom súhrne vedú k víťazstvu československého pracujúceho ľudu vo Februári 1948 a od neho až k nášmu socialistickému dnešku.

I keď sa nám výsledky tohto revolučného procesu javia dnes akosi samozrejmé, treba vidieť, že samotný tento proces mal rôzne stránky, prechádzal rôznymi etapami, zaznamenal víťazstvá, ale i dlhšie neúspechy, odhaľoval nové možnosti, nové riešenia a pod. Jedným z veľmi významných prostriedkov, pomocou ktorého (ale aj o charakter ktorého) musel byť tento zápas vybojovaný, bolo právo.

I.

V našom článku, ktorý venujeme pamiatke tých, čo v revolučnom zápase za socialistický dnešok položili svoje životy, sa chceme zaoberať najmä triednou podstatou a niektorými črtami československého ľudovodemokratického práva v podmienkach, keď bol náš štát z hľadiska jeho triednej podstaty revolučne demokratickou diktatúrou ľudu. Pôjde v podstate o obdobie ohraničené na jednej strane Slovenským národným povstaním a májovým povstaním českého ľudu a na strane druhej víťazstvom československého pracujúceho ľudu nad reakciou vo Februári 1948, o obdobie, v ktorom prešla naša spoločnosť zložitým revolučným procesom, ktorý možno charakterizovať ako proces prerastania národnej a demokratickej revolúcie v revolúciu socialistickú.

Zodpovedanie otázky triednej podstaty a črt československého ľudovodemokratického práva v takto vymedzenom období si vyžaduje nevyhnut-

ne zaoberať sa na prvom mieste otázkou triedneho zamerania národnej a demokratickej revolúcie a otázkou triednej podstaty štátu, ktorý je jej výslednicou.

Ako ukazujú skúsenosti medzinárodného robotníckeho a komunistického hnutia, cesta k socialistickej revolúcii nemusí byť (a spravidla ani nebýva) vždy priamočiara. Môže sa uberať okľukami. Vždy je však závislá na konkrétnych historických podmienkach. Ony ovplyvňujú i formy prístupu k socialistickej revolúcii. Z tohto hľadiska základnou historickou podmienkou bola existencia fašizmu, okupácia viacerých európskych krajín, vrátane Československa fašistickým Nemeckom. Túto skutočnosť bralo pri vytyčovaní stratégie i taktiky do úvahy celé medzinárodné robotnícke a komunistické hnutie, ale aj jeho jednotlivé bojové oddiely. V súlade so smernicami EKI a s prihliadnutím na domáce špecifiká Komunistická strana Československa už v tridsiatych rokoch, v období boja proti nastupujúcemu fašizmu orientuje svojich členov, svoje organizácie, celú robotnícku triedu, ale aj jej potencionálnych triednych spojencov predovšetkým na boj proti fašizmu a za demokraciu, ako na nevyhnutnú podmienku boja za socializmus.

Bezpodmienečným predpokladom úspechu tohto zápasu bolo realizovanie najmä týchto požiadaviek:

vytvorenie jednoty robotníckej triedy,
vytvorenie jednoty všetkých protifašistických demokratických síl zoskupených okolo robotníckej triedy a
hegemónia robotníckej triedy a jej marxisticko-leninskej revolučnej strany v tomto zväzku.

Tieto požiadavky tvorili jadro strategickej línie i taktických postupov KSČ. Možno konštatovať, že boli vytyčené a uplatňované na základe správnej analýzy konkrétnej historickej situácie i keď fašizmus dosiahol dočasný úspech.

KSČ (ale aj iné bratské strany) úspešne aplikovala tieto postupy i v období národnoslobodzovacieho boja, pravda, za zmenených podmienok.

Bezprostredným cieľom tohto zápasu bola teda porážka fašizmu, záchrana národnej existencie a obnova ČSR.

Vzdialenejším jeho cieľom bolo pripraviť pôdu a otvoriť cestu k socialistickej revolúcii.

*

Ak uvažujeme o triednom charaktere právnych predpisov v období prerastania národnej a demokratickej revolúcie v revolúciu socialistickej, musíme zvážiť aj vzťah výrobných vzťahov - teda základne k nadstavbovým javom, akými sú právo a zákonodarstvo. Znárodnený sektor, ktorý po-

zostával zo skonfiškovaných nepriateľských podnikov a od jesene r. 1945 zo znárodnených baní a kľúčového priemyslu, ďalej z účastinných bánk a súkromných poisťovní, netvoril jedinú oblasť nášho hospodárstva. Jestvovali popri nich ešte dosť silné výrobné a obchodné, ba aj veľko-obchodné podniky súkromného sektoru, nehľadiac na poľnohospodárstvo, v ktorom sme prvými tromi etapami pozemkovej reformy po II. svetovej vojne síce oslabovali postavenie veľkoburžoázie, ale sme zároveň, v záujme upevnenia zväzku robotníkov a roľníkov, vytvárali skupinu malých a stredných roľníkov podľa zásady "pôda patrí tomu, kto na nej pracuje".

V štruktúre politickej nadstavby tomu zodpovedala účasť tej časti buržoázie na moci, ktorá v priebehu druhej svetovej vojny bojovala proti fašizmu. Pravda, treba zdôrazniť, že vedúcou silou národnej a demokratickej revolúcie bola robotnícka trieda vedená Komunistickou stranou Československa. Preto vytváral proletariát podľa príslušných leninských noriem také politické smernice, aby všetky demokratické premeny, ktoré vybojoval ruka v ruke s celým národom proti fašizmu a reakcii, stali sa vo svojich konečných dôsledkoch základom pre boj proti buržoázii ako triede za účelom nastolenia diktatúry proletariátu a výstavby socializmu.

Je to teda obdobie, kedy leninská teória možnosti (a súčasne nevyhnutnosti) premeny demokratickej revolúcie na revolúciu socialistickú nadobída na zvýšenej aktuálnosti. Zreteľne sa črtá možnosť:

nastolenia ľudovodemokratickej moci, resp. revolučne demokratickej diktatúry ľudu, ktorá je nerozlučne zviazaná s ľudovým charakterom demokratickej revolúcie,

vytvorenia bloku všetkých demokratických síl v boji o moc, bez ohľadu na to, či je tento organizovaný napr. v podobe národného frontu alebo nie,

zvrhnutia starej reakčnej štátnej moci ľuďom, tj. blokom demokratických síl a sústredenie všetkej moci v rukách revolučného ľudu a tak nedovoliť žiadné kompromisy s kolísavými elementami, s liberálnou, kolísavou a pseudodemokratickou buržoáziou a napokon

hegemónie proletariátu pod vedením jeho revolučného predvoja, skutočne revolučnej politickej strany ako predpokladu, aby nová moc dostala ľudovodemokratický charakter a neustrnula na buržoáznodemokratickej úrovni.¹⁾

Obnovenie ČSR na základoch predmníchovských buržoázných mocensko-politických pomerov nebolo historicky možné a strana a ňou vedený pra-

¹⁾ Marksiztsko-leninskaja obščaja teorija gosudarstva i prava. Istoričeskije tipy gosudarstva i prava, Moskva 1971, 564-566.

pracujúci ľud si to ani neželali a otvorene to dávali najavo. Obnovenie sa malo uskutočniť a tiež sa uskutočnilo revolučnou cestou na základe politického panstva bloku demokratických síl zúčastňujúcich sa na boji proti fašizmu a na jeho definitívnej porážke, na novom, ľudovodemokratickom základe.

A práve tento triedny základ ľudovodemokratickej štátnej moci - politické panstvo bloku protifašistických demokratických tried a vrstiev obyvateľstva - nachádzajúci svoj výraz v Národnom fronte a jeho vláde, javí sa byť rozhodujúcim i z hľadiska realizácie vzdialenejšieho cieľa revolučného boja československého pracujúceho ľudu. Jeho význam tkvie totiž v tom, že v skutočne demokratických podmienkach umožňuje KSČ ako najväčšej a najsilnejšej strane vlády NF organizovať súčasne z h o - r a i z d o l a rozhodujúcu etapu revolučného zápasu pracujúceho ľudu - boj za socialistickú premenu a využívať pritom fakt podstatnej a rozhodujúcej účasti pracujúceho ľudu na štátnej moci.

Z toho, čo sme doteraz uviedli, rezultuje v otázke povahy revolučného procesu na prelome rokov 1944 a 1945, že tento proces zásadne n e š i e l za hranice všeobecne demokratických požiadaviek, za hranice demokratickej revolúcie. N e m o ž n o teda tento revolučný proces označiť za socialistickú revolúciu, i keď napr. Košický vládny program, typický program národnej a demokratickej revolúcie, obsahuje niektoré body namierené proti buržoázii. Označenie tohto procesu ako "národnej a demokratickej revolúcie" plne zodpovedá cieľom, ktoré si táto kládla a aj dosiahla: národné oslobodenie a všeobecnú demokratickú verejnú a hospodársku života.²⁾

Čo sa týka triednej povahy štátu, ktorý bol výslednicou národnej a demokratickej revolúcie, treba konštatovať, že štátna moc je skutočne v rukách revolučného ľudu, a to nielen v centre, ale i mimo neho (a to je veľmi významné) - prostredníctvom národných výborov. Nový, ľudovodemokratický štát n e s l ú ž i už buržoázii, ale n i e j e ešte ani diktatúrou proletariátu.³⁾ Diktatúrou proletariátu nie je predovšetkým preto, že štátna moc nie je ešte plne a výlučne v rukách robotníckej triedy, ale i preto, lebo cieľ, ktorý si ľudová demokracia ako nástroj národnej a demokratickej revolúcie kládla nebol ešte socializmus.

²⁾ V apríli 1944 pri prediskutovaní niektorých otázok, ktoré bolo potrebné riešiť na oslobodených územiach ČSR charakterizoval počiatky revolučného pohybu u nás a jeho predpokladané výsledky s. G o t t w a l d , Cesta ke květnu - vznik lidové demokracie v ČSR, Praha 1965, s. 106.

³⁾ Tento problém charakterizoval s. G o t t w a l d na konferencii funkcionárov KSS v Košiciach 8. apríla 1945 takto: "My sami vládnout nemůžeme a oni sami vládnout také nemohou. Oni nemohou vládnout bez nás a my bez nich. Přitom oni více bez nás, než my bez nich." Klement G o t t w a l d , Spisy XII, s. 21.

V podstate išlo o Leninom predpokladaný výsledok ruskej buržoáznej revolúcie v r. 1905 - o r e v o l u č n e d e m o k r a t i c k ú d i k t a t ú r u r o b o t n í k o v a r e l ' n í k o v .⁴⁾ Z hľadiska marxisticko-leninskej typológie štátu ľudovodemokratická republika bola v tejto etape jej vývoja čo do triednej podstaty štátom, ktorý už nemožno priradiť k buržoáznemu typu štátu, ale nemožno ho ešte priradiť k socialistickému typu štátu. Išlo o "medzistupeň", "medzityp", "hybridný útvar" nevyhnutne p r e c h o d n é h o charakteru, ktorého existencia bola umožnená faktom d o č a s n é h o s p o j e n e c t v a t r i e d s p r o t i c h o d n ý m i z á u j m a m i . Základom tohto spojenectva je spoločný boj proti fašizmu.⁵⁾

Je teda ľudová demokracia produktom národnej a demokratickej revolúcie, ale v dôsledku existencie hegemonie robotníckej triedy a jej strany v tejto revolúcii a jej rozhodujúcej účasti na novej štátnej moci i n á s t r o j o m p o m k ý n a n i a t e j t o r e v o l ú c i e v p r e d . Je formou prístupu k socialistickej revolúcii, prechodom k diktatúre proletariátu.

Zápas o jej realizáciu tvorí obsah prerastania národnej a demokratickej revolúcie do revolúcie socialistickej, obsah a náplň revolučného procesu započatého SNP, napomáhaného víťazstvom ZSSR vo Veľkej vlasteneckej vojne a dovŕšeného úplným a definitívnym prechodom štátnej moci do rúk robotníckej triedy vo Februári 1948 - nastolením diktatúry proletariátu.

*

Zodpovedaním otázky triedneho zamerania našej národnej a demokratickej revolúcie a jej výslednice - ľudovej demokracie - sú dané zároveň východzie hľadiská pre riešenie otázok triednej podstaty a črt československého práva tohto obdobia.

Tak ako sa v ľudskej histórii vyskytujú štáty, ktoré nemožno zahrnúť pod žiadny zo známych historických typov štátu a ktoré preto označujeme ako štáty prechodného typu, vyskytujú sa v nej i práva s podobnými vlastnosťami. Ani tieto nemožno zahrnúť pod niektorý zo známych typov práva. I ony majú p r e c h o d n ú povahu, povahu hybridov, v ktorých sa prelínajú prvky rôznych historických typov práva. Podobne ako prechodné typy štátu, vyskytujú sa i prechodné typy práva tam, kde otázka politickej moci nie je definitívne rozhodnutá, tam, kde sa na

⁴⁾ V. I. L e n i n , Vybrané spisy I, Bratislava 1951, s. 564; Lubomír Š t r o u g a l , Hlavní nástroj výstavby socializmu, Otázky míru a socializmu, č. 7/1973, s. 32.

⁵⁾ Vo všeobecnej marxisticko-leninskej teórii štátu a práva je takéto ponímanie otázky všeobecne rozšírené a uznávané.

politickej moci podieľajú rôzne spoločenské triedy a vrstvy, zjednocujúce sa na prechodnú dobu na základe identity niektorých spoločných záujmov.⁶⁾

Tejto charakteristike plne zodpovedá i právo ľudovej demokracie u nás v období od jej nastolenia až po Február 1948, kedy jej triednu podstatu, ako sme ukázali vyššie, treba charakterizovať ako demokratickú diktatúru revolučného ľudu.

Právo sa vo všeobecnej marxisticko-leninskej teórii štátu a práva v najprostej väčšine definuje ako súhrn noriem ustanovených a zabezpečených štátom, ktoré vyjadrujú vôľu vládnucej triedy. Vychádzajúc z tejto definície treba konštatovať, že právo v podmienkach demokratickej diktatúry revolučného ľudu **n e v y j a d r u j e**, a ani nemôže vyjadrovať vôľu výlučne jednej z tried, zahrnutých v pojme "revolučný ľud": ani robotníckej triedy, ani buržoázie. Ak by tomu tak bolo - nemohlo by ísť o demokratickú diktatúru revolučného ľudu.

Právo však vyjadruje a predstavuje v uvedenom prípade na zákon povýšenú **s p o l o č n ú** vôľu **v š e t k ý c h** spoločenských tried a vrstiev, ktoré vytvárajú blok demokratických síl, tvoriacich triedny základ demokratickej diktatúry revolučného ľudu.

Z uvedeného rezultuje záver, že československé ľudovodemokratické právo v období medzi rokmi 1944/1945 a Februárom 1948 je právom **p r e c h o d n é h o** typu, v ktorom sa súčasne a sústavne prelínajú prvky dvoch rôznych historických typov práva v ich jednote i protirečivosti zároveň a ktoré svojím triednym obsahom zodpovedá demokratickej diktatúre revolučného ľudu. Predstavuje prvky národnej a demokratickej revolúcie, ako aj revolúcie socialistickej.

*

K základným črtám československého práva v podmienkach revolučnedemokratickej diktatúry robotníkov a roľníkov treba teda na prvom mieste počítať jeho **v n ú t o r n ú** **p r e t i r e č i v o s t'**.

Pravda, existencia práva predpokladá na prvom mieste existenciu v ňom vyjadrenej jednotnej vôle. Táto je daná "jednotnou vôľou" všetkých zložiek obyvateľstva, zúčastňujúcich sa na demokratickom bloku, na plnení úloh a cieľov národnej a demokratickej revolúcie: robotníckej triedy, roľníctva, inteligencie a demokratickej buržoázie, determinovanou objektívne danou existenciou identických záujmov spomínaných spoločenských tried a vrstiev. Identita týchto záujmov je však zákonite prechodného charakteru. Prestáva existovať v situácii, keď sa zásadnejšie, perspektívnejšie a z postavenia tried v procese výroby vy-

⁶⁾ Pozri k tomu poznámku č. 5.

plývajúce interesy (predovšetkým robotníckej triedy a buržoázie) začínajú rozchádzať. To sa stáva v situácii, keď bol dosiahnutý cieľ, pre ktorý sa demokratický blok vytvoril v okamžiku, keď sa každá z uvedených tried musí rozhodnúť ako sa má revolučne demokratická diktatúra ľudu ďalej vyvíjať, aké budú ďalšie cesty a osudy národnej a demokratickej revolúcie. To je onen okamžik, keď prestáva "jednota vôle" a nastupuje boj vôľí, stretnutie vôľí spoločenských tried s protichodnými záujmami. To je situácia, keď vystupuje vypukle do popredia i protirečivý charakter nášho práva v podmienkach demokratickej diktatúry revolučného ľudu.⁷⁾

V protirečivosti "zásadnejších a perspektívnejších" interesov robotníckej triedy a buržoázie treba hľadať i príčinu, prečo sa demokratická buržoázia veľmi rýchlo odkláňa od revolúcie, prečo sa ju snaží zbrzdziť a prečo sa napokon spája s reakciou - (z hľadiska demokratického bloku) - teda so svojim bývalým "protivníkom" proti svojmu terajšiemu "spojencovi". A to je tiež dôvod, prečo musí robotnícka trieda a ostatné pracujúce vrstvy vedené Komunistickou stranou Československa zvädzať neustály a systematický boj za ďalšie rozvíjanie a prehĺbovanie revolúcie, a to so svojim "spojencom" vnútri bloku demokratických síl, s buržoáziou. To je situácia, ktorú Lenin charakterizuje slovami "spoločne biť" s buržoáziou a prísne bdieť "nad spojencom ako nad nepriateľom...".⁸⁾ Pokiaľ ide o právo je to boj o každý nový právny predpis, o jeho charakter, o charakter práva ako celku, o jeho interpretáciu a spôsob použitia.

Vnútorná protirečivosť československého práva v podmienkach demokratickej diktatúry revolučného ľudu sa prejavuje vo fakte, že rôzne triedy prisudzujú právnym úpravám prijímaným v tomto období rôzny význam. V zásade možno povedať, že robotnícka trieda a ostatné pracujúce vrstvy prijímajú nové právne úpravy v nádeji, že budú stimulom ďalšieho napredovania revolúcie, v nádeji, že budú popoháňať revolúciu "zhora". Naproti tomu sa buržoázia snaží chápať a interpretovať prijímané právne úpravy ako východisko pre dosiahnutie svojich úzkych triednych cieľov.

*

S otázkou vnútornej protirečivosti ľudovodemokratického práva v tomto období úzko súvisí i otázka využívania právnych noriem buržoáznej ČSR.

⁷⁾ V. I. L e n i n , Vybrané spisy I, Bratislava 1951, str. 562. Tento citát sa plne vzťahuje i na otázku jednoty (a protirečivosti) vôle obsiahnutej v práve obdobia demokratickej diktatúry revolučného ľudu.

⁸⁾ V. I. L e n i n , Vybrané spisy I, Bratislava 1951, str. 563.

Československé ľudovodemokratické právo vzniká v procese národnej a demokratickej revolúcie ako jej produkt a súčasne nástroj jej ďalšieho rozvíjania.⁹⁾ Tento proces je spojený veľmi úzko s procesom deštrukcie starého a vytváraním nového štátneho stroja.¹⁰⁾

Staré právne predpisy boli v Československu v podmienkach demokratickej diktatúry revolučného ľudu využívané samozrejme za istých nevyhnutných podmienok.

K podmienkam užívania starých právnych noriem patrí predovšetkým skutočnosť, že tieto platili a boli aplikované z titulu existencie novej revolučnej moci, v súlade s jej triednym obsahom a cieľmi, ktoré sledovala.

Každý právny predpis vlastne predstavuje zovšeobecnenie toho, čo je spoločné a typické pre prípady rovnakého druhu a bližšie neurčeného počtu, ktoré sú predmetom jeho úpravy. Táto vlastnosť bola umocnená faktom, že československé buržoázne právo patrilo k technicky a formálne veľmi dokonalým a prepracovaným sústavám práva. Buržoázia všeobecne, a teda i československá buržoázia využívala tieto vlastnosti svojho práva jednak na predstieranie jeho "nadtriednosti" (existencia formálnej rovnosti pred zákonom) a jednak práve prostredníctvom tejto "nadtriednosti", formálnej a technickej prepracovanosti právnych predpisov v praxi uplatňovala ich skutočný (buržoázny) triedny charakter. Tieto vlastnosti starých buržoázných právnych predpisov - všeobecnosť a zdanlivú javovú nadtriednosť - využila v spojitosti s prvou uvedenou podmienkou i nová ľudovodemokratická moc v ČSR.

Ako mimoriadne výstižný príklad nám poslúži zákon na ochranu republiky (č. 50/1923 Zb.), oprávnené označovaného československým robotníckym a komunistickým hnutím za teroristický. Aplikoval sa v podmienkach novej ľudovodemokratickej štátnej moci v boji proti reakčným rozvrátnikom. Dialo sa tak "podľa zásad a v duchu ľudovodemokratického zriadenia". Tak sa zbraň, ktorá bola ukutá buržoáznymi zákonodarcami

⁹⁾ Š. L u b y , Revolučný boj Komunistickej strany Československa a vznik ľudovodemokratického právneho poriadku, Právny obzor č. 5/1971, 429-450.

¹⁰⁾ Ide o rozpustenie a zákaz fašistických strán, strán veľkiburžoázie, ich polovojských organizácií (HG, HM) o vznik nových revolučných orgánov štátnej moci (SNR, NV, ľudové sudy), zásahy do zloženia armády a polície apod.), nar. SNR č. 4/1944 Zb. n. SNR o rozpustení politických strán a organizácií fašistického charakteru, nar. SNR č. 44/1945 o úprave služobného pomeru štátnych a verejných zamestnancov (preverovanie), nar. SNR č. 3/1944 a č. 1 a 27/1945 Zb. r. SNR o zriadení ústredných úradov, nar. SNR č. 7/1945 Zb. nar. SNR o organizácii bezpečnostnej služby, nar. SNR č. 26/1945 Zb. n. SNR o národných výboroch, nar. SNR č. 5/1944 a 34/1945 Zb. n. SNR o štátnom školstve atď.

Z československých noriem tu treba spomenúť dekréty č. 4/1945 Zb. o národných výboroch, č. 12 a 108/1945 Zb. o zhabaní a správe nepriateľského majetku, č. 100-103/1945 Zb. o znárodnení, č. 109/1945 Zb. o riadení výroby, atď.

ako nástroj potlačania robotníckej triedy a jej predvoja KSČ stala napokon v nových podmienkach ochranou pred vykorisťovateľmi.¹¹⁾

V spojitosti s využívaním starých právnych noriem musela teda nová revolučná moc u nás venovať zvýšenú pozornosť spôsobu ich aplikácie a interpretácie. Preto už v prvých právnych predpisoch vydávaných orgánmi SNR, teda novej ľudovodemokratickej štátnej moci sa právne fixuje zásada interpretovania a používania starých právnych predpisov v súlade s charakterom a záujmami tejto štátnej moci. Podobne tomu bolo aj v československej vyhláške o platnosti dekrétu prezidenta republiky o obnovení právneho poriadku.¹²⁾

Tento cieľ sa samozrejme nedosiahol automaticky - samotným právnym zakotvením spomínanej zásady. Bolo oň - už sme na to poukázali - treba zviest' zápas so "spojencom" vnútri bloku demokratických síl, s demokratickou buržoáziou. Tento boj predstavuje vlastne súčasť boja za očistu a demokratizáciu nášho verejného života. Kde tento boj nebol úspešný tam sa táto zásada nerealizovala, alebo realizovala polovičato, napr. v justícii. Išlo o to, reprezentant ktorej politickej strany stál na čele rezortu.

Veľmi veľký význam v tomto smere mali i základné politické dokumenty, vyjadrujúce zmysel, podstatu a ciele novej ľudovodemokratickej štátnej moci. Z tohto hľadiska mal nesmierny význam najmä Košický vládny program - program národnej a demokratickej revolúcie v ČSR.

Niemenej dôležitým faktorom v tomto smere bolo i revolučné právne vedomie pracujúceho ľudu, v súlade s ktorým často konal (a to i mimo právnych predpisov) a tak vytváral podmienky, ktoré spätne priaznivo pôsobili v zmysle spomínaných splikačných a interpretačných zásad, ale i v zmysle celkového rozvoja ľudovodemokratického práva.

*

Zápas robotníckej triedy a ostatných pracujúcich vedených KSČ o využitie starých právnych predpisov v záujme novej ľudovodemokratickej štátnej moci, boj za ich aplikáciu a interpretáciu v súlade so záujmami pracujúcich, možno chápať ako zápas za ich prekonanie, za nastolenie nového ľudovodemokratického právneho poriadku. Druhou stránkou tohto zápasu je súbežne prebiehajúci boj o prijímanie nových právnych predpisov, prameniacych už z novej ľudovodemokratickej moci, predpi-

¹¹⁾ Jaroslav H o u s e r , K dejinám teroristického zákona na ochranu republiky, Právnik 1953. s. 507.

¹²⁾ Nar. č. 1/1944 Zb. n. SNR a vyhláška ministra vnútra č. 30/1945 Zb. o platnosti dekrétu č. 11/1944 Úř. věst. o obnovení právneho poriadku. Interpretacími pomôckami tu slúžili Deklarácia SNR z 1. septembra 1944 a Košický vládny program z 5.4.1945.

sov, v ktorých sa už v mnohom začína prejavovať snaha po socialistických premenách, ktoré však ešte v svojom súhrne smerujú predovšetkým k upevneniu a rozvíjaniu vzťahov nastolených národnou a demokratickou revolúciou. Tento proces v svojej dialektickej jednote predstavuje proces kreácie nového, ľudovodemokratického práva.

Nevyhnutným dôsledkom tohto procesu - vzhľadom na deštrukciu starého práva, ale najmä zásluhou vzniku nových právnych predpisov, ktoré už kládli značné obmedzenia súkromnému vlastníctvu ako základnému spoločenskému vzťahu, ktorý je súčasne a zákonite i základom buržoáznej systematiky práva, jeho delenia na právo verejné a súkromné, musela byť i postupná deštrukcia systému československého buržoázneho práva a postupný vznik nového systému práva, založeného na nových spoločenských vzťahoch, v ktorom už delenie na súkromné a verejné nemá miesta.

V ďalšej časti budeme dokumentovať naše myšlienky na normatívnom materiáli československého ľudovodemokratického práva a jeho aplikácie v praxi. Obmedzíme sa pritom na exemplifikatívne zobrazenie dvoch úsekov našej normotvorby a praxe: opatrení v oblasti vlastníctva pôdy, troch etáp pozemkovej reformy po roku 1945 a otázky retribučného zákonodarstva a jeho výkonu národnými výbormi a ľudovými súdmi.

II.

Zásadnou otázkou prechodu k socializmu v p o ľ n o h o s p ó d á r - s t v e je predovšetkým otázka prevzatia moci proletariátom a otázka postoja robotníckej triedy po prevzatí moci k drobným a stredným výrobcom na dedine. Tento postoj musí byť iný ako k statkárom a kapitalistom. Zatiaľ čo úlohou proletariátu po uchopení moci je vyvlastniť statkárov a kapitalistov v poľnohospodárstve (obdobne ako kapitalistov v priemysle), drobných a stredných roľníkov na dedine robotnícka trieda nesmie za žiadnych okolností násilne vyvlastňovať, nesmie tejto triede nič vnucovať.¹³⁾ Nedodržanie tohto postupu by podkopalo akúkoľvek možnosť víťazstva proletárskej revolúcie, zahnilo by roľníctvo do tábora nepriateľov proletariátu. Jednou z podmienok konečného víťazstva socialistickej revolúcie v krajine s veľkým počtom drobných a stredných výrobcov v poľnohospodárstve je teda dohoda medzi proletariátom, ktorý

¹³⁾ V. I. L e n í n , O zväzku robotníckej triedy a roľníctva, SVPL, 1955, 428-436.

drží v svojich rukách štátnu moc, s väčšinou roľníckeho obyvateľstva. Zväzok medzi týmito triedami by sa nemohol vytvoriť, ak by sa násilne vyvlastnili malí a strední roľníci.

Robotnícka trieda pomocou štátu¹⁴⁾ urobila také opatrenia, ktoré zmenili postavenie malého a stredného roľníka a zlepšili podmienky pre vedenie ich hospodárstiev. Pretože bolo treba malých a stredných roľníkov priviesť k socializmu, musela ich robotnícka trieda postupne a na praktických príkladoch presvedčať o výhodách spoločného družstevného hospodárenia, a tak ich postupne zapájať do budovania socializmu. Postup prevedenia malých a stredných roľníkov si vyžadoval dlhšie obdobie; postupovalo sa pomaly, podľa toho, ako sa roľník s tým vyrovnával, ako chápal tieto zmeny i ako rýchlo sa budovala materiálna základňa mechanizácie poľnohospodárstva.

Pokiaľ išlo o poľnohospodársku pôdu, obsahoval Košický vládny program ustanovenia, podľa ktorých sa pre potrebu novej, dôsledne národnej a naozaj demokratickej pozemkovej reformy bez náhrady mala skonfiškovať všetka pôda a ostatný poľnohospodársky majetok, ktorý patril nemeckým a maďarským šľachticom, veľkostatkárom bez rozdielu štátnej príslušnosti, občanom nepriateľských štátov, československým občanom nemeckej a maďarskej národnosti, ktorí aktívne pomáhali rozbiť a okupovať republiku, ako aj ostatným občanom, ktorí zradili národ a aktívne podporovali okupantov. Tak isto sa mala skonfiškovať pôda patriaca rozličným účastinárskym a iným spoločnostiam, ktoré viedli osoby už spomenutých kategórií. Podľa vyhlásenia Košického vládneho programu všetka táto skonfiškovaná pôda sa mala rozdeliť malým a stredným roľníkom, ako aj poľnohospodárskym robotníkom za nezvyčajne výhodných podmienok. Dalekosiahla pozemková reforma proklamovaná Košickým vládny programom nezostala na papieri, ale stala sa skutkom i proti odporu triednych nepriateľov vo vedení buržoázných strán Národného frontu.

Prvá celoštátna norma, ktorá súvisela s pozemkovou reformou, bola vydaná po májovej revolúcii roku 1945. Bol ňou dekrét prezidenta republiky z 19. mája 1945 č. 5/1945 Zb. o neplatnosti niektorých majetkovoprávných úkonov z doby neslobody a o národnej správe majetkových hodnôt Nemcov, Maďarov, zrádcov a kolaborantov a niektorých organizácií a ústavov. Tento dekrét mal celoštátnu pôsobnosť a vzťahoval sa nielen na pôdohospodársky, ale aj na iný majetok, zmocnil národné vý-

14) "Roľník, ktorý žije zo svojej práce, je najvernejším spojencom sovietskej moci, k takému roľníkovi sa robotník správa ako rovný k rovnému, pre takého roľníka robotnícka moc urobí všetko, čo bude môcť, a niet takej obete, ktorú by robotnícko-roľnícka moc nepriniesla pre uspokojenie potrieb takého roľníka." V. I. L e n i n, Spisy, 30, 127.

bory zaviesť tzv. národnú správu na všetky majetkové podstaty štátne nespoľahlivých osôb, ktorých majetok podľa pripravovaných noriem podliehal konfiškácii, za účelom zaistenia plynulého chodu výroby, najmä poľnohospodárskej, ako aj celého hospodárskeho života. Na základe tejto normy bolo do augusta 1945 ustanovených 80 000 národných správcov na poľnohospodárskych usadlostiach. V českých krajinách bola konfiškácia poľnohospodárskeho majetku vyslovená dekrétom prezidenta republiky z 21. júna 1945 č. 12/1945 Zb. o konfiškácii a urýchlennom rozdelení pôdohospodárskeho majetku Nemcov, Maďarov, ako aj zradcov a nepriateľov českého a slovenského národa. Prvou konfiškačnou normou na Slovensku bolo nar. Preds. SNR z 27. februára 1945 č. 4/1945 Zb. n. SNR o konfiškovaní a urýchlennom rozdelení poľnohospodárskeho majetku Nemcov, Maďarov, ako aj zradcov a nepriateľov slovenského národa.

Zatiaľ čo konfiškovaná pôda vo vnútrozemí bola rozdelená medzi miestnych uchádzačov, pôda v pohraničných oblastiach bola v zmysle dekrétu č. 12/1945 Zb. (§ 7) vyhradená pre potreby osídlenia v súvislosti s presídlením nemeckej menšiny, na podklade rozhodnutia postupimskej konferencie. K realizácii osídlenia týchto oblastí bol vydaný dekrét prezidenta republiky č. 28/1945 Zb. o osídlení poľnohospodárskej pôdy Nemcov, Maďarov a iných nepriateľov štátu českými, slovenskými a inými slovanskými roľníkmi. Podmienky prídeltu poľnohospodárskeho majetku tiež boli rovnaké ako podľa dekrétu č. 12/1945 Zb. V rámci osídľovacej akcie podľa dekrétu č. 28/1945 Zb. presťahovalo sa do pohraničia 50 000 prídelcov, a to okrem tých prídelcov, ktorí tam nastúpili ako národní správcovia podľa dekrétu č. 5/1945.

Konfiškácia položila pevné základy budovania zväzku medzi robotníkmi a roľníkmi, ktorí sa presvedčili, že buržoázia nie je ochotná podporovať boj roľníckych mas o pôdu a že problém pôdy môže vyriešiť len ich zväzok s robotníckou triedou. Preto aj roľnícku politiku strany, ktorá vyhovovala záujmom malých a stredných roľníkov, čoraz viac podporovali široké vrstvy roľníkov. Prídelt konfiškovaného majetku umožnil hospodársku existenciu prv vykorisťovaných občanov na dedine, ako aj čiastočné osídlenie pôdy po odsunutých Nemcoch a presídlených Maďaroch. No najdôležitejším výsledkom prvej etapy pozemkovej reformy bolo, že sa zmenilo sociálne zloženie dediny, kde sa rozšírila vrstva stredných roľníkov, ako i to, že sa zmenili vlastnícke vzťahy k pôde v tom zmysle, že na dedine začínalo prevažovať súkromné vlastníctvo k pôde založené na osobnej práci.

Konfiškácia a rozdelenie poľnohospodárskeho majetku s charakterom hlboko demokratických opatrení boli východiskom pre ďalšie etapy pozemkovej reformy, v ktorých sa riešili požiadavky národnej revolúcie. Konfiškačné normy sa totiž nedotýkali väčšiny českého a slovenského

statkárskoho majetku; prvou etapou pozemkovej reformy nebolo úplne likvidované pozemkové vlastníctvo veľkostatkárov v Čechách a na Slovensku. Statkársky a cirkevný pozemkový majetok spolu s majetkom dedinskej buržoázie - kulakov - tvorili najpevnejšiu hospodársku a politickú oporu všetkých reakčných síl, usilujúcich sa o likvidáciu ľudovodemokratického zriadenia a ČSR, resp. aspoň o brzdenie procesu upevňovania ľudovodemokratického zriadenia a ďalšieho rozvíjania revolúcie. Preto v ďalších obdobiach bolo treba pozemkovú reformu namieriť proti buržoázii ako celku. Ekonomické a politické podmienky pre také opatrenia dozreli v májových voľbách roku 1946, v ktorých zvíťazila komunistická strana. Budovateľský program Gottwaldovej vlády, ktorá sa vytvorila po týchto voľbách, obsahoval okrem iného aj požiadavku revízie prvej pozemkovej reformy z čias kapitalistickej republiky. Program vytýčil požiadavku revízie všetkých prípadov, keď sa pri prvej pozemkovej reforme zabraná pôda prepustila zo záboru, hoci podľa zákona do záboru patrila, ako aj požiadavku revízie prídellového konania pri tzv. zvyškových statkoch. Revízia bola prebojovaná v ostrom triednom boji, pretože sa dotýkala citeľne triednych záujmov českej a slovenskej buržoázie. Reakcia sa snažila všemožnými prostriedkami zabrániť, aby sa zákon o revízii prvej pozemkovej reformy vydal a uskutočnil. V dôsledku odporu predstaviteľov buržoázie vo vláde a v Národnom zhromaždení sa zákon č. 142/1947 Zb. o revízii prvej pozemkovej reformy odhlasoval až 11. júla 1947, hoci návrh zákona bol predložený vláde už 24. septembra 1946 a vláda ho ako vládny návrh schválila 20. júna 1947. Buržoázia uskutočnila síce v zákone i napriek veľkému úsiliu komunistickej strany a robotníckej triedy, podporovanej rôznymi vystúpeniami roľníckych mas, niektoré zmeny oproti návrhu Ministerstva poľnohospodárstva, nemohla však už zabrániť podstatnému redukovaniu výmery zvyškových, cirkevných a ostatných revidovaných veľkostatkov, ktoré nastalo, keď Ministerstvo poľnohospodárstva v januári 1948 dôsledne a rýchlo začalo revidovať jednotlivé prípady. Do februára bola zrevidovaná skoro polovica prípadov. Po zlomení odporu buržoázie vo februári 1948 boli zák. č. 142/1947 Zb. a vl. nar. č. 1/1948 Zb. novelizované, čím sa všetky zmeny, ktoré uplatnila reakcia, odstránili a predmetné majetky sa poväčšine úplne zabrali. Prídellové konanie bolo dokončené v lete 1948. Treba tu poznamenať, že rezort poľnohospodárstva viedol celoštátne člen KSČ, kým poverenictvo riadil do februára 1948 člen DS, ktorý mal výkon pozemkovej reformy.

Cieľom KSČ bola však úplná likvidácia tak statkárskoho pozemkového vlastníctva, ktoré konfiškačnými dekrétmi ani revíziou prvej pozemkovej reformy nebolo úplne rozbité, ako aj pozemkovej držby mestskej buržoázie, ktorá na pôde sama nepracovala, ale zneužívala svoje pozem-

kové vlastníctvo na špekulačné účely a na vykorisťovanie bezzemkov a malých roľníkov. Takto sa mala uskutočniť zásada, že pôda patrí tým, ktorí na nej pracujú. Preto ešte v období ostrých bojov o prijatie revízneho zákona predložila KSČ masám roľníkov ďalší súborný návrh opatrení v Hradeckom programe 4. apríla 1947. Najdôležitejším z tohto programu bol návrh zákona o novej pozemkovej reforme; jeho uzákonením mala vstúpiť pozemková reforma do svojej tretej etapy. Podľa tohto návrhu zákona sa mala vykúpiť pôda s výmerou nad 50 ha, pôda špekulačná, t.j. pôda tých, ktorí ju sami neobrábali a poberali z nej bezpráčne dôchodky, ďalej všetky dlhodobé nájmy, t.j. pôda, ktorá bola viac ako 18 rokov prenajatá drobnými nájomcami, ako i tzv. farská pôda. Buržoázia, ktorej hrozilo, že bude opatreniami zákona stlačená na dedine na ešte užšiu základňu, postavila sa otvorene proti pripravovanému zákonu.

Až februárové udalosti umožnili vydanie a uplatnenie zákona č. 46 z 21. marca 1948 Zb. o novej pozemkovej reforme.

Zvláštnosťou zákona o novej pozemkovej reforme je, že nejde o jednorázový akt, ako to bolo pri konfiškačných normách a zákone o revízii prvej pozemkovej reformy, ale že tento zákon má trvalú platnosť, pokiaľ ide o získavanie pôdy na prídel. To znamená, že zákonné predpoklady, ktoré zdôvodňujú výkup pôdy, nie sú viazané k stavu v čase vydania zákona, ale sa môžu vytvárať dodnes. Príkladom toho je medziiným i vl. nar. č. 50/1955 Zb. o niektorých opatreniach na zaistenie poľnohospodárskej výroby, ktoré sa v § 10 odvoláva na uplatnenie zák. č. 46/1948 Zb.

Výsledkom všetkých troch etáp od roku 1945 do roku 1948 bolo, že došlo na dedine k týmto podstatným zmenám:¹⁵⁾

a) Do rúk štátu a pracujúcich roľníkov prešlo 4 613 109 ha pôdy, čo predstavuje skoro tretinu územia republiky. Naši roľníci z toho získali do vlastníctva 1 717 768 ha pôdy (37,3 % z celkovej výmery skonfiškovanej a vykúpenej pôdy). Tým sa plnila zásada, že pôda patrí tým, ktorí na nej pracujú. Táto zásada bola vtelená aj do čl. XII Ústavy z 9. mája.

b) Dovrášila sa demokratická agrárna revolúcia. Splnila sa odveká túžba vykorisťovaných roľníckych mas po pôde, lebo sa rozdelila pôda veľkostatkárov, šľachty a cirkvi. Tak sa úplne zlikvidovali posledné zvyšky feudalizmu na dedine (okrem urbariátov).

c) Rozšírila sa pôda v štátnom socialistickom vlastníctve, najmä lesná.

¹⁵⁾ K. R o b r o - D. K o k a v e c , Sviluppo della struttura agraria in Cecoslovacchia dal 1918 ad oggi, Rivista di diritto agrario, LI, 1972, N. 1, 757-762.

d) Podstatne sa oslabili pozície buržoázie, najmä na dedine, zmenila sa triedna štruktúra a stredný roľník sa stal ústrednou postavou.

e) Malovýrobné hospodárstvo sa stalo popri sektore štátnych majetkov prevládajúcim sektorom v poľnohospodárstve. Vytvorili sa základné predpoklady pre podstatné zvýšenie poľnohospodárskej výroby i trhovej produkcie na podklade dobrovoľného socialistického združstevňovania poľnohospodárskych usadlostí malých a stredných roľníkov, tj. pre socialistickú prestavbu dediny.

f) Prevládajúcim druhom vlastníctva k pôde sa stalo vlastníctvo založené na osobnej práci.

g) V priebehu boja za pozemkovú reformu sa podstatne upevnil vzťah robotníkov a pracujúcich roľníkov, vzrástla životná úroveň pracujúceho roľníctva a upevnila sa jeho dôvera k ľudovodemokratickému zriadeniu.

V dôsledku všetkých troch etáp pozemkovej reformy došlo k podstatnému presunu vo vlastníctve k pôde ako základnému výrobnému prostriedku v poľnohospodárstve. Toto však malo za následok i zmenu vo výrobných vzťahoch. Protirečenia medzi výrobnými vzťahmi a charakterom výrobných síl, ktoré sa vytvorili v kapitalistickom poľnohospodárstve, odstránili sa však len v tej oblasti poľnohospodárstva, kde sa na vyvlastnenej pôde zriadili štátne majetky. Tu sa vytvorili socialistické výrobné vzťahy, ktoré uvoľnili cestu pre rozvoj výrobných síl v štátnom sektore poľnohospodárstva. No na druhej strane na vyvlastnenej pôde, ktorú štát odovzdal malým a stredným roľníkom, vytvorili sa malovýrobné vzťahy. Keď k tomu pripočítame skutočnosť, že okrem rozšírenia malovýrobných vzťahov v poľnohospodárstve ostali neporušené kapitalistické výrobné vzťahy kulackej výroby, vidíme, že vzrástlo vážne nebezpečenstvo ekonomickej roztržky medzi malovýrobnou dedinou a socialistickým priemyslom, v ktorom socialistické výrobné vzťahy znárodnením zaujali 95 %.

Pretože malovýrobná štruktúra nášho poľnohospodárstva nebola schopná zaistiť zvýšené požiadavky rastúceho priemyslu, bolo nevyhnutné i v poľnohospodárstve začať budovať veľké socialistické podniky. Nebolo možné budovať naďalej národné hospodárstvo krajiny smerujúcej k socializmu na dvoch rôznych základoch. Preto bolo potrebné prikročiť k prechodu našej dediny k socialistickej družstevnej veľkovýrobe ako jedinej novej a trvalej forme ekonomickeho spojenia mesta a dediny za socializmu. Stalo sa tak zákonom č. 69/1949 Zb. o jednotných poľnohospodárskych družstvách. Tento zákon umožnil roľníkom, aby sa spojili a v jednotných roľníckych družstvách spoločne hospodárili na veľkých pôdných celkoch.

Iným príkladom práva prechodného obdobia boli retribučné normy. Očista od fašistov a kolaborantov v rokoch 1945-1948 sa uskutočnila pod "štátnou a národnou zástavou, pod zástavou republiky". Vtedajšej základnej politickej štruktúre zodpovedala taká štylizácia právnych noriem, z ktorých navonok podľa doslovného znenia predpisu, nevyplýval triedny dosah očisty. Retribučné predpisy aj rozsudky stáli do februára na podklade formálnej rovnosti pred zákonom a zdali sa byť triedne indiferentnými. Odsudzovali fašizmus, HSĽS a ich organizácie a výčiny ako neľudské, antihumánne a odporujúce všeobecným mravným zásadám a celoštátnym záujmom. Zákonné predpisy považovali fašizmus za druh imperialistickej diktatúry v službách zahraničných a domácich monopolistov.

Program národnej očisty zhrnula IX. hlava Košického vládneho programu. Jedným z mnohých predpokladov úspešného rozvoja ľudovej demokracie bolo vtedy zamedzenie akejkoľvek obnovy fašizmu v budúcnosti, odstránenie jeho predstaviteľov, pomahačov, organizácií a ideologických základov.¹⁶⁾

Niekoľko dní po vyhlásení Košického vládneho programu na konferencii funkcionárov KSS konkretizoval Klement Gottwald politický dosah očisty od zradcov a kolaborantov v oslobodenom Československu týmito slovami:¹⁷⁾

"Druhým nástrojom, ktorý dnes máme v boji o vodcovstvo v národe, je boj proti zradcom a kolaborantom, čiže fyzickým predstaviteľom skompromitovanej českej a slovenskej buržoázie. To je nesmierne ostrá zbraň, ktorou môžeme poďtať samotné korene buržoázie, a to v mene národa, v záujme celého národa, štátu a republiky... Všeobecne presadený zákon o stíhaní zradcov a kolaborantov je veľmi ostrá zbraň, ktorou môžeme buržoázii odseknúť toľko výhonkov, že z nej ostane iba holý peň. To je vec triedneho boja proti buržoázii, a to boja vedeného pod zástavou štátnou a národnou, pod zástavou republiky."

Toto triedne poňatie významu očisty od zradcov a kolaborantov je charakteristické pre obsah národnej a demokratickej revolúcie po druhej svetovej vojne a ukazuje, v čom sa kvalitatívne líšila od národnej a demokratickej revolúcie po prvej svetovej vojne. Dôsledné uskutočnenie úloh národnej očisty po oslobodení vytváralo jeden z predpokladov pre socialistickú revolúciu, pre prevzatie moci robotníckou triedou, pre vyraďenie buržoázie z účasti na moci.

Účasť národných výborov ako miestnych orgánov štátnej moci pri súd-

¹⁶⁾ Ustanovení československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků a její první projevy, Ministerstvo informací, Praha 1945, 17 a n.

¹⁷⁾ Klement G o t t w a l d , Spisy XII., Bratislava 1955, 18-19.

nej očiste sa prejavovala zásadne vo dvoch smeroch: jednak vo výbere a navrhovaní osôb, ktoré zastávali funkcie sudcov, sudcov z ľudu, žalobcov a zapisovateľov na ľudových súdoch, jednak - a to len v českých krajinách - v priamom stíhaní menej závažných trestných činov zradcovstva a kolaborantstva z obdobia druhej svetovej vojny. Osobitné právne predpisy vymedzovali tieto úlohy národných výborov na Slovensku a osobitné zase v českých krajinách. Vyplývalo to z odlišného historického vývoja týchto dvoch častí republiky v priebehu druhej svetovej vojny. Kým ľudové súdnictvo na Slovensku uzákonil revolučný orgán - Slovenská národná rada - na princípoch vychádzajúcich z ozbrojeného odboja v Slovenskom národnom povstaní a opierajúc sa o sovietsku teóriu trestného práva, dekrét prezidenta republiky č. 16/1945 Zb. o potrestaní nacistických zločincov, zradcov a ich pomáhačov z 19. júna 1945 legislatívne pripravovala československá emigrantská vláda ešte v Londýne a pridržiavala sa pokiaľ možno právneho stavu buržoáznej republiky z roku 1938.¹⁸⁾ Súčinnosť národných výborov pri očiste od zradcov a kolaborantov a ľudovými súdmi na Slovensku vyplývala z nariadení SNR č. 33 a 83/1945, 88/1947 Zb. n. SNR a z vykonávacieho nariadenia Zboru povereníkov č. 55/1945 Zb. n. SNR (najmä §§ 38-63).

Pri všetkej podobnosti vzťahov národných výborov k ľudovým súdom pri výbere do funkcií sudcov, prísediacich a obžalobcov je zrejmý podstatný rozdiel medzi Slovenskom a českými krajinami. Vplyv národných výborov na Slovensku na personálne obsadenie ľudových súdov bol oveľa bezprostrednejší a aj pri personálnom obsadení Národného súdu v Bratislave sa uplatnil bezprostredný vplyv kolektívneho predstaviteľa štátnej moci Slovenskej národnej rady. Okresné národné výbory na Slovensku priamo menovali prísediacich okresných ľudových súdov a všetkých funkcionárov miestnych ľudových súdov a menovite navrhovali predsedov a obžalobcov okresných ľudových súdov. Miestne národné výbory zase menovite navrhovali prísediacich, zapisovateľov a ich náhradníkov na miestnych ľudových súdoch. V českých krajinách národné výbory iba vyhotovili zoznamy, z ktorých si vláda alebo minister vyberali vhodné osoby na menovanie.

Podstatne menší vplyv národných výborov na personálne obsadenie mimoriadnych ľudových súdov v českých krajinách vyplýva zo skutočnosti, že dekrét prezidenta republiky o mimoriadnych ľudových súdoch vznikol v Londýne, v atmosfére emigrantskej vlády, kde buržoázni predstavitelia javili málo porozumenia pre inštitúciu národných výborov. Pokiaľ boli nútení uznať ich existenciu, snažili sa čo najviac obmedziť ich

¹⁸⁾ Leonard B i a n c h i , Ľudové súdnictvo na Slovensku 1945-1947, Právněhistorické studie 12, Academia, Praha 1966, 187-191.

právo moc. Ústavný dekrét prezidenta republiky o národných výboroch, vydaný v č. 18 Úradného vestníka čs. ešte 20. decembra 1944 v Londýne, hovorí o nich v I. článku iba ako o dočasných orgánoch verejnej správy. Naproti tomu nariadenie č. 26/1945 Zb. n. SNR zo 7. apríla 1945 uzákonilo národné výbory na Slovensku ako orgány štátnej moci a správy.

Porovnanie postavenia národných výborov v tomto konkrétnom prípade markantne dokumentuje rozpory, ktoré boli medzi komunistickými predstaviteľmi odboja v čase SNP na Slovensku a predstaviteľmi londýnskej emigračnej vlády, pokiaľ ide o národné výbory a ich poslanie v oslobodenom Československu. Vďaka úspešnému priebehu Slovenského národného povstania neostalo londýnskym odporcom národných výborov nič iné, než uznať pozície, ktoré táto inštitúcia dosiahla v odboji a v čase ozbrojeného povstania na Slovensku.

Odpor k inštitúcii národných výborov v londýnskych emigrantských kruhoch vyplýval zo zásadného konzervatívneho postoja voči právnym pomerom, ktoré sa mali nastoliť po oslobodení. Tým si možno vysvetliť aj koncepciu cit. dekrétu č. 16/1945 Zb. Použil formu dovolávania sa starších právnych predpisov platných v období predmníchovskej republiky a, vychádzajúc z teórie právnej kontinuity, staval sa na stanovisko, že násilnou okupáciou predvojnové československé zákony nezanikli. Takýmto spôsobom sa stíhanie vojnových zločincov malo uskutočniť bez spätnej účinnosti novoformulovaných skutkových podstatí trestných činov. Pravda, citovaný dekrét sprísnil mnohé tresty a predsa len vytvoril niekoľko nových skutkových podstatí. Zo starších právnych predpisov sa dovolával známeho zákona č. 50/1923 Zb. na ochranu republiky a ustanovení rakúskeho a uhorského trestného zákona o vražde, násilí a lúpeži, o obmedzení osobnej slobody apod.¹⁹⁾ Svojimi strohými formuláciami bol však pre účely postihu zločinov nacistov a kolaborantov príliš medzerovitý a veľká časť najmä menších kolaborantov by bola v českých krajinách unikla zaslúženému trestu.

A tu sa dostávame k druhej závažnej úlohe okresných národných výborov, k ich priamej účasti pri stíhaní menších previnení kolaborantstva na území českých krajín. Pre odstránenie následkov medzerovitosti cit. dekrétu č. 16/1945 vydal totiž prezident 27. októbra 1945 ďalší dekrét č. 138/1945 Zb. o trestaní niektorých previnení proti národnej cti. Podľa tohto dekrétu trestal priamo okresný národný výbor (jeho trestná komisia) - väzením do jedného roku alebo pokutou do 1 milióna Kčs, alebo verejným pokaraním, alebo všetkými týmito trestmi - neprístojné správanie v čase okupácie, ktoré vyvolalo verejné pohoršenie a urážalo národné cítěnie českého alebo slovenského ľudu. Trest väzenia spolu

¹⁹⁾ L. Bianchi, c. d., 189-190.

s náhradným trestom väzenia za pokutu nesmel presahovať jeden rok. Pokiaľ ide o charakter slovenských predpisov retribučné nariadenie SNR z roku 1945 bolo revolučným právom ľudovej demokracie, i keď nepoužívalo triedne zahrotené výrazové prostredky. Realizovalo požiadavku národnej a demokratickej revolúcie v zmysle Košického vládneho programu. Nariadenie č. 33/1945 Zb. n. SNR prinášalo nový spôsob vymedzenia skutkových podstat trestných činov, zavádzalo súdy s rozhodujúcou účasťou ľudových prísediacich a zbavovalo sa buržoáznymi prvkami trestného práva, napr. strohosti pri ukladaní trestov. Pokrokové prvky čerpalo zo sovietskeho trestného práva. Pravda, obsahovalo ešte mnohé znaky buržoázneho práva, buržoázneho chápania pojmov, čo bolo typické pre toto prechodné obdobie. Vyplývalo to z toho, že na štátnej moci, teda aj na tvorbe zákonov sa v tom čase zúčastňovali ešte predstavitelia tej časti buržoázie, ktorá bola za vojny zapojená do protifašistického boja. Nariadenie bolo spoločným dielom Komunistického strany Slovenska a Demokratickej strany. V krátkom čase dvoch mesiacov od oslobodenia nebolo ani možné prebudovať celý právny poriadok. Používal sa podporne (subsidiárne) napr. aj uhorský trestný poriadok, zákonný článok XXXIII/1896, ktorý bol nesporne buržoázneho charakteru. Pokrokoví sudcovia mali čiastočne poviazané ruky ustanoveniami buržoázneho trestného poriadku, tí menej pokrokoví mali v trestnom poriadku bohatú škálu zámerov, aby pomáhali fašistom, zradcom a kolaborantom.

Ak teda chceme zbežne charakterizovať citované retribučné nariadenie SNR, musíme povedať, že okrem revolučných a pokrokových prvkov obsahovalo aj staré nánosy buržoázneho chápania trestnej represie. Najpodstatnejšie však bolo, že táto nová, vo svojej podstate revolučná norma, bola pri používaní zasadená do komplexu starých buržoázných predpisov trestného práva a trestného konania. Staré predpisy bolo preto potrebné používať v novom duchu tak, aby vyhovovali potrebám národnej a demokratickej revolúcie. V oblasti retribucie to znamenalo podriaďovať celé vtedajšie trestné právo retribučnému nariadeniu SNR.²⁰⁾

Veľký význam má z hľadiska posúdenia prerastania národnej a demokratickej revolúcie v socialistickú v oblasti retribucie aj okolnosť, že rezort spravodlivosti v celoštátnom a národnom meradle spravovali nečlenovia KSČ a že predsedovia senátov - sudcovia z povolania - mali všetci buržoázne právne vzdelanie a preto sa ťažko zbavovali starého právneho myslenia. Okrem toho bolo málo sudcov komunistov. Preto bol taký významný každodenný politický boj KSČ za správnu aplikáciu retri-

²⁰⁾ L. B i a n c h i , c. d., 188-189.

bučných noriem. A preto bola rozhodujúca účasť ľudových sudcov, členov KSČ.

*

Pravda, triedny obsah čs. práva z obdobia rokov 1945-1948 by sme mohli preukázať aj na príklade iných zákonov a nariadení. Je zásluhou KSČ, že vedela vyznačiť také ciele pre národnú a demokratickú revolúciu, že tieto oslabovali buržoáziu ako celok, jej všeobecnú politickú a hospodársku situáciu. Spomeňme len nar. SNR č. 4/1944 Zb. n. SNR o rozpustení všetkých fašistických organizácií, alebo č. 5/1944 Zb. n. SNR o znárodnení školstva, ďalej č. 11/1944 o uvalení národnej správy na nemecké a arizované podniky alebo č. 44/1945 Zb. n. SNR o úprave služobných pomerov štátnych a verejných zamestnancov, alebo č. 50/1945 Zb. n. SNR o národnej správe majetku nespoľahlivých osôb. Podobne by sme mohli uviesť početné dekréty prezidenta republiky, ktoré slúžili triednemu boju v Československu, hoci plnili len Košický vládny program z 5. apríla 1945. Spomeňme len dekréty č. 12 a 108/1945 Zb. o zhabaní a správe nepriateľského majetku, č. 100-103 Zb. o znárodnení baní, kľúčového priemyslu, niektorých potravinárskych podnikov, bánk a súkromných poisťovní.

Tieto opatrenia prekročili rámec národnej a demokratickej revolúcie, lebo ochromili hospodársku nadvládu buržoázie. Na správu skonfiškovaných a znárodnených podnikov bol vydaný dekrét č. 109/1945 Zb. o riadení výroby, ktorý bol predstupňom socialistickej revolúcie, lebo umožňoval prevzatie riadenia celého hospodárstva a správy majetku veľkého rozsahu v prípade nastolenia diktatúry proletariátu.

Československé právo obdobia medzi rokmi 1945-1948 musíme posudzovať - ako sme to už naznačili pri hodnotení retribúcie - aj z hľadiska noriem, ktoré zostali v platnosti z dôb pred národnou a demokratickou revolúciou. Kým Slovenská národná rada v nariadení č. 1/1944 Zb. n. SNR prevzala všetky dovtedy platné predpisy, pokiaľ neodporovali republikánsko-demokratickému duchu, zatiaľ dekrét prezidenta republiky o obnovení právneho poriadku č. 11/1944 Úr. vest. čsl., vyhlásený vyhláškou min. vnútra č. 30/1945 Zb. s platnosťou len pre české krajiny, preberal v zásade len predpisy vydané do 29. septembra 1938 a predpisy vydané za okupácie - s výnimkou trestných osobných a rodinných - sa vyhlásili za prechodne použiteľné len za predpokladu, že nie sú v rozpore s ústavou z r. 1920 a predpismi ju doplňujúcimi do 29. septembra 1938. Z hľadiska stanoviska buržoázie sa tu lpelo na starej ústave z r. 1920 do dôsledkov, teda chcela sa presadiť kontinuita ČSR aj vo vnútroštátnej sfére - ale KSČ tu presazdovala v interpretácii zmeny, ktoré prinášal Košický vládny program. Teda opierala sa o poli-

tický dokument, prijatý všetkými stranami v Národnom fronte. Vyjadrilo sa to potom, po februárovom víťazstve v druhom odseku § 173 Ústavy 9. mája takto:

"Tým istým dňom (9. júna 1948) strácajú platnosť všetky ústavné a iné zákony, pokiaľ odporujú tejto ústave a zásadám ľudovodemokratickeho zriadenia alebo upravujú veci odchyľne od tejto ústavy."

V československom práve rokov 1945-1948 teda temer všade vidíme uplatnenie politických, hospodárskych alebo ideologických cieľov triedneho boja, a preto ich poznávacím znakom je, že bez ohľadu na ich vonkajšiu podobu nemožno im v takom alebo inom smere uprieť revolučný charakter, lebo ich dosah prerástol úlohy a ciele národnej a demokratickej revolúcie. Z hľadiska triednych záujmov neboli neutrálnymi, lebo povzbudzovali prerastanie národnej a demokratickej revolúcie v revolúciu socialistickú. Pravda, zostali vždy viazané na materiálnopolitické podmienky, ktoré im dali existenciu.

Vcelku možno povedať, že tak ako celý zápas o upevňovanie, rozvíjanie a prehĺbovanie výsledkov národnej a demokratickej revolúcie znamená prípravu na socialistické premeny u nás, i proces upevňovania, rozvíjania a prehĺbovania ľudovodemokratickeho práva a cieľov, ktoré sledoval najmä boj vedený KSČ za jeho používanie v prospech a v súlade so záujmami pracujúceho ľudu, znamená vytváranie podmienok pre vznik československého socialistického práva.

Леонард Бланки — Ян Бакича

Резюме

В работе авторы анализируют положение, начиная со Словацкого национального восстания и вплоть до февральской победы и утверждают, что право этого периода было революционным, но все еще носило на себе печать права буржуазного, не было еще правом социалистическим. Это было право переходного периода, которое несло на себе все черты перерастания национальной и демократической революции в революцию социалистическую.

Необходимой предпосылкой наличия такого права является создание единства рабочего класса, единства всех антифашистских сил и гегемония рабочего класса и его марксистско-ленинской революционной партии в этом союзе. Таким образом, это уже не право буржуазного типа.

Во второй части статьи это утверждение обосновывается двумя историческими примерами: тремя этапами сельскохозяйственного законодательства (конфискация земель врагов и наделение ими, пересмотр первой земельной реформы и Градецкая программа от 4 апреля 1947 г.) и законодательством 1945—1948 гг. о восстановлении в правах (ретрибуции).

В чехословацком праве 1944—1948 гг. почти всюду мы наблюдаем стремление осуществить политические и экономические или же идеологические цели классовой борьбы. В том или другом направлении здесь нельзя отрицать революционного характера этого права и оно часто опережало цели и задания национальной и демократической революции. С позиций классовой борьбы оно не было нейтральным, так как подкрепляло перерастание национальной и демократической революции в революцию социалистическую. Правда, оно оставалось всегда связанным с материально-политическими условиями, обосновывавшими его существование.